

BACHELOROPPGAVE

Hvordan kan kommunikasjonshjelpemidler fremme kommunikasjon mellom bruker med reduserte verbale ferdigheter og nærpersoner?

Av

Kandidatnr. 308

Eskil Haglund Pedersen

VERNEPLEIE
VPL5-302
Februar 2011

1.0 INNLEDNING	3
1.1 Valg av tema.....	3
1.2 Problemstilling	4
1.3 Avgrensning av tema.....	4
1.4 Oppgavens struktur	5
2.0 SAMFUNNSVITENSKAPELIG METODE	5
2.1 Litteraturstudie som metode.....	5
2.2 Datainnsamling.....	6
2.3 Kildekritikk	7
3.0 TEORI	8
3.1 Språk.....	8
3.2 Kommunikasjon	8
3.3 Alternativ og supplerende kommunikasjon.....	9
3.4 Hjelpemidler.....	11
4.0 DRØFTING.....	13
4.1 Forhold som påvirker kommunikasjon mellom bruker med reduserte verbale ferdigheter og nærpersoner.....	13
4.1.1 Samspill.....	13
4.1.2 Tilrettelegging	15
4.1.3 Kroppsspråk	17
4.1.4 Opplæring og omgivelser	19
4.1.5 Utfordringer knyttet til opplæring	20
5.0 KONKLUSJON OG AVSLUTNING	22
6.0 LITTERATURLISTE	24
7.0 VEDLEGG 1	26

1.0 INNLEDNING

1.1 Valg av tema

Mange i dag lever et liv med nedsatt evne til å kommunisere. Dette er et tema som stadig blir viktigere da det etter hvert har blitt funnet frem til nye måter å kommunisere på, og hjelpemidler til bruk for dette. Mange av de menneskene som enten bor hjemme, i bofellesskap eller på institusjon i dag benytter seg av alternativ kommunikasjon. Det finnes mange hjelpemidler for kommunikasjon som er i bruk. Noen av disse er vitenskapelig forsket på og utviklet av fagpersoner. Andre er utviklet privat av foreldre eller andre nærpersoner til bruk i hjemmet, eller i den nærmeste omgangskretsen til den eller de det gjelder. Slike hjelpemidler er essensielle for å kunne utrykke seg og for å kunne harmonisere med omgivelsene rundt seg (Kvalbein, 2000).

Jeg har et familiemedlem som benytter seg av kommunikasjonshjelpemidler. Disse har jeg gjennom oppveksten lært å bruke. Han er født med cerebral parese og har talevansker. Han har lært seg bruk av flere hjelpemidler til bruk ved tale opp gjennom årene. Når han var liten lærte han seg bruken av bliss som er skrifttegn i form av symboler. Han har i senere tid også benyttet seg av øyepeketafler og andre hjelpemidler, til dels datastyrte. På denne måten kan han styre datamaskiner og omgivelsene rundt seg. Han er hovedgrunnen til at jeg synes temaet som jeg skriver om er spennende. Når jeg tidligere i utdanningen min var i miljøpraksis, ble jeg lært opp i bruk av andre typer hjelpemidler som ble benyttet i hverdagen. Dette gjaldt bruk av piktogrammer og dagtavler.

Kommunikasjonshjelpemidler avhenger ikke bare av at de er tilpasset brukeren selv. Den eller de som er i andre enden må både kjenne bruker og ha opplæring i bruk av hjelpemidlene for at dette skal være nyttig og effektivt. Jeg synes bruk av hjelpemidler for å kunne kommunisere, skaffe seg oversikt og få følelsen av mestring er viktige og interessante tema. Dette er noe som jeg ønsker å fordype meg i.

Nærpersoner er et uttrykk jeg vil bruke i løpet av oppgaven og betyr personer som familie, venner og fagpersoner som jobber sentralt opp mot bruker av kommunikasjons hjelpemidler. Alle personer som omgås bruker regelmessig vil gå under kategorien nærperson.

1.2 Problemstilling

”Hvordan kan kommunikasjons hjelpemidler fremme kommunikasjon mellom bruker med reduserte verbale ferdigheter og nærpersoner”.

1.3 Avgrensning av tema

Det mest nærliggende alternativet til tale er tegn. Mange mener at tegnspråk er et naturlig førstevalg som alternativ til tale, dersom forutsetningene er til stede. Men siden tegnspråk ligger nært opp til det verbale språket og det som oftest er mennesker med kun hørsel som handikap/funksjonshemming, vil jeg ikke gå nærmere inn på dette i oppgavebesvarelsen min. Jeg vil presentere mennesker som har behov for alternativ kommunikasjon i tre grupper. Disse vil trenge et supplement til tale eller et alternativ til tale. Det er disse alternativene, altså hjelpemidlene, jeg vil fokusere arbeidet mitt på.

I oppgaven vil jeg fokusere på hvordan hjelpemidler kan fremme selve kommunikasjonen, og hva som kan være av betydning for å oppnå en god relasjon og en trygg ramme. Jeg ønsker ikke å legge vekt på diagnosene til de som bruker hjelpemidler som supplement for å kunne kommunisere. Selv om det er lettere å kunne bistå med hjelp når diagnosen er kjent, vil diagnosene til brukerne kunne variere innenfor et og samme hjelpemiddel. En diagnose vil derfor ikke være av avgjørende betydning for at et bestemt hjelpemiddel skal tas i bruk. Når det er sagt, vil jeg allikevel komme innom noen diagnosegrupper mer enn andre. Dette gjelder mennesker med autisme, cerebral parese og Downs syndrom. Dette er fordi de representerer en stor del av den brukergruppen jeg velger å se på, og fordi mye av litteraturen som gis ut om dette temaet omhandler disse diagnosegruppene. Jeg vil i oppgaven heller ikke knytte begrepet brukere opp mot de som bor på institusjon eller i bofellesskap. Brukere vil her stå for

brukere av aktuelle hjelpemidler, uansett om de er bor for seg selv, hjemme hos familie, i et bofellesskap eller på institusjon.

Mye av litteraturen jeg har brukt i min besvarelse er litteratur som er basert på barn og unge. Men forfatterne av litteraturen tar med at også voksne og eldre vil ha problemer med kommunikasjon på grunn av psykisk utviklingshemming og/eller funksjonshemming. Jeg vil derfor skrive om brukere uavhengig av alder.

1.4 Oppgavens struktur

Jeg har innledningsvis fortalt kort om hva oppgaven vil omhandle, presentert problemstillingen og vist avgrensning av tema. Jeg vil videre forklare hvordan innholdet i oppgaven er bygd opp. Kapittel to presenterer valg av metode jeg har valgt som fremgangsmåte i oppgaven, valg og presentasjon av kilder, og kildekritikk. I kapittel tre vil jeg presentere teoridelen og dra frem sentrale, teoretiske tema og begreper som jeg mener er relevant. I kapittel fire vil jeg analysere litterære kilder jeg har tatt utgangspunkt i, og jeg vil videre drøfte og belyse disse opp mot problemstillingen. Til slutt vil jeg i kapittel fem komme med oppsummering og konklusjon av oppgaven.

2.0 SAMFUNNSVITENSKAPELIG METODE

En metode kan forstås som en bestemt vei for å nå et mål. Ifølge Linde og Nordlund (2006) må man jobbe og være systematisk for å kunne snakke om metodisk arbeid. Metode er en måte man bruker for å finne frem informasjon som er nyttig eller relevant for det vi holder på med. Valg av metode er avhengig av hva som skal undersøkes, eller hva problemstillingen skal belyse (Jacobsen, 2003).

2.1 Litteraturstudie som metode

Metoden jeg har valgt å bruke er litteraturstudie. En litteraturstudie kan sies å være en systematisk gjennomgang av litteraturen rundt en valgt problemstilling. Litteraturstudiet går under de kvalitative metodene å forske på og disse benyttes for å fremskaffe data som kan karakterisere et fenomen (Dalland, 2007). Litteraturstudiet bygger på informasjon som finnes i litterære kilder. Noen kilder viser til informasjon som er forsket på av forfatteren/forfatterne

selv, mens andre kilder har referanser som er hentet fra andre. Disse kalles respektivt primærkilder og sekundærkilder (Jacobsen, 2003).

I tillegg bruker jeg egne erfaringer for å vise noen eksempler på bruk av alternativ kommunikasjon. Mine erfaringer er basert på arbeid med en mann i min familie og min miljøpraksis der jeg møtte beboere som benyttet seg av hjelpemidler til bruk i kommunikasjonsprosessen. Anonymisering er her viktig å ta hensyn til, dette med hensyn til personvern. Jeg har fått godkjenning til å bruke min slektning i denne oppgaven. Beboerne fra miljøpraksis blir bare presentert som brukere av hjelpemidler.

Ved en litteraturstudie er en stor del av arbeidet knyttet til fordyping i teori som skal undersøkes. Analysene bør gjennomføres med en høy grad av systematikk og struktur. (Dalland, 2007).

2.2 Datainnsamling

De dataene jeg samler inn er grunnlaget for oppgaven (Dalland, 2007). Jeg har valgt å samle inn data på bakgrunn av min problemstilling og min forforståelse om emnet. Med forforståelse mener jeg i hovedsak min kjennskap til temaet jeg har fått ved møte og arbeid med familiemedlemmet jeg nevnte innledningsvis. Jeg legger også vekt på det jeg fikk lære ute i miljøpraksis tidligere i utdanningen min. Ved utvalget av kildedata vil det for meg være preget av min mening og oppfattelse av hva som er viktig.

Noe av kildematerialet inngår som pensum i vernepleieutdanningen. Siden temaet mitt ikke dekkes så godt av pensumlitteratur er mye tatt fra selvvalgt pensum. Resten av litteraturen har jeg funnet ved hjelp av BIBSYS sin bibliotekjeneste Bibsys Ask og databaser. Databasene som jeg har brukt er idunn.no, Ebsco Research Databases, Norart og Jstor. I tillegg er den ene av artiklene jeg benyttet meg av funnet på hjemmesiden til Norsk Atferdsanalytisk Forening. Jeg viser her til vedlegg 1 i oppgaven der man kan se fremgangsmåten min for å finne aktuelle artikler for å besvare problemstillingen.

Ved bruk av selvvalgt pensum som dekker oppgaven har jeg brukt hovedlitteratur fra i hovedsak to forfattere. Per Lorentzen er psykolog og ansatt ved Avdeling for samfunnsfag, barnevernpedagogutdanningen, Høgskolen i Oslo. Han har publisert flere fagbøker om

forutsetninger for kommunikasjon og språklighet hos barn og voksne med funksjonsnedsettelse. Stephen von Tetzchner er professor i utviklingspsykologi ved Universitet i Oslo, og har lang erfaring med mennesker som har ulike typer kommunikasjonsvansker. Jeg har også brukt litteratur skrevet av Tom Eide og Hilde Eide. Forfatterne har erfaring fra, og har skrevet bøker om, kommunikasjon for godt sosialfaglig arbeid. Begge jobber i Oslo, henholdsvis på Universitet og på Høyskolen. Foruten dette inngår støttelitteratur som er funnet om temaet på Bibsys Ask. Denne litteraturen beskriver jeg ikke nærmere her, men kommer tilbake til den i teori- og drøftingsdelen av oppgaven.

2.3 Kildekritikk

Jeg har i denne oppgaven benyttet meg av forskjellig litteratur. Noe er relevant fra temaets ståsted mens noe annet kan ses fra en fagpersons synspunkt. Siden litteraturen favner et stort tema har jeg brukt både primær- og sekundærkilder (Jacobsen, 2003). Den opprinnelige forfatteren, altså primærkilden, kan være lite tilgjengelig og leses ofte i andres bearbeiding. Sekundærkilder er vanligvis lettere å finne, men er ikke like pålitelige. Svakheten med sekundærkilder er at det finnes flere muligheter for feilkilder. Den kan opprinnelig ha vært skrevet til en annen setting enn det som er gjengitt i sekundære kilder (Dalland, 2007). Innenfor mitt tema er en del av området lite belyst og jeg har derfor vært nødt til å bruke en del sekundærkilder. Dette gjelder valg av alternative kommunikasjonsformer som står nevnt i resymet i en av artiklene jeg har brukt. Jeg har måttet se om kildene jeg har funnet er de rette for problemstillingen som skal besvares. I sin bok *”Metode og oppgaveskriving for studenter”* skriver Dalland (2007) at hensikten er at leser skal få reflektere sammen med forfatter av oppgave om hvilken relevans og gyldighet litteraturen har når det gjelder å belyse problemstillingen. Primærkilder jeg har brukt er artikler. Hovedlitteratur og støttelitteratur er i hovedsak sekundærlitteratur.

Noen kilder jeg har funnet er av en eldre dato. Disse har jeg valgt å se bort fra, siden de i dag til en viss grad vil være utdatert. Dette gjelder kilder som beskriver forskjellige typer kommunikasjons hjelpemidler. Nyere forskning dekker disse områdene med hjelpemidler som brukes i dag, selv om den kanskje ikke belyser og legger vekt på de samme sidene som eldre forskning har gjort.

3.0 TEORI

Jeg vil under dette kapittelet legge frem de sentrale punktene som jeg ser viktigst i forhold til oppgavens problemstilling. Disse vil bli tatt med videre for drøfting senere i oppgaven.

3.1 Språk

I følge George Herbert Mead (1934, ref. i Wallin Weihe, 1997) er det menneskets bruk av lyder som symboler som gir grunnlaget for dets unike kognitive og sosiale ferdigheter.

Tale, det å kunne uttrykke seg språklig gjennom det verbale, er den formen for menneskelig kommunikasjon som er vanligst. Derfor er talebruk den formen for kommunikasjon som foretrekkes av mennesker som kan høre (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Men bruken av språket, den mest utbredte formen for kommunikasjon, kan være så mye mer enn tale. Språk kan ytres både verbalt, gjennom tegn og ved bruk av hjelpemidler (Tetzchner & Martinsen, 2002). Språkbruk er for en stor grad basert på hva en kan og hvordan en praktisk kan benytte seg av det. Det en har og behersker bruker man, og så prøver man deretter å forstå hverandre så godt en kan (Lorentzen, 2009).

3.2 Kommunikasjon

Ordet kommunikasjon er brukt i mange sammenhenger. Begrepet kommunikasjon har direkte røtter fra det latinske ordet *communicare* som betyr å gjøre noe felles eller ha forbindelse med. Jo bedre fellesskap, desto bedre kommunikasjon. Relasjonen mellom mennesker har forgreninger til språket og språkbruken sin betydning (Eide, T. & Eide, H., 2004).

Kommunikasjon er et grunnelement i alle sosiale virksomheter (Tetzchner, Hesselberg & Schjørbeck (red.), 2008). Kommunikasjon deles vanligvis inn i verbal og nonverbal. Den verbale kommunikasjonen, som er ordene, er svært vanskelig å forstå uten den nonverbale. Nonverbal kommunikasjonen inkluderer alle måter som vi kommuniserer på ved vår væremåte. Mellom det nonverbale og verbale er det ingen klare grenser (Wallin Weihe, 1997).

I forhold til det vi uttrykker verbalt, kan i hovedsak vårt nonverbale språk fungere på to måter: kongruent eller inkongruent. Kongruent betyr at det er en overensstemmelse mellom det

verbale og det nonverbale. Når kommunikasjon foregår kongruent, vil det nonverbale understøtte det verbale. Det som sies vil kunne oppfattes som pålitelig, ekte og tillitsvekkende (Eide, T. & Eide, H., 2004). Det motsatte er inkongruent kommunikasjon. Her vil ikke det som formidles verbalt og nonverbalt stemme overens. Hos de som mottar dette vil det i en slik situasjon kunne skape en følelse av utrygghet og eventuell mistillit. På denne måten blir relasjonsarbeidet vanskeliggjort. I vår egen kommunikasjon vil det å være oppmerksom på bruk av inkongruens viktig. Vi bør kjenne etter hva som får frem spriket mellom det vi sier og det vi uttrykker nonverbalt (Eide, T. & Eide, H., 2004).

3.3 Alternativ og supplerende kommunikasjon

Siden verbal tale, som er den vanligste kommunikasjonsformen som benyttes, ikke kan brukes av de som er avhengig av hjelp for å kommunisere har det blitt utviklet alternativer. Dette gjør at mange av de som mangler eller har redusert verbalt språk allikevel kan få uttrykke seg, danne og videreutvikle relasjoner gjennom bruk av hjelpemidler (Tetzchner & Martinsen, 2002). De fleste barn utvikler tale for å kommunisere, men ca. 0,5 % av alle barn har utviklingsmessige vansker av en slik art at de har behov for en måte å kommunisere på som et alternativ eller supplement til tale (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Alle ikke-vokale kommunikasjonssystemer blir kalt alternative, men en alternativ kommunikasjonsform kan brukes både som et fullt alternativ til tale og som et supplement til talen (Tetzchner & Martinsen, 2002). Her er det relevant å se på en kort forklaring av Alternative og Supplerende Kommunikasjon (ASK), eller Augmentative and Alternative Communication (AAC) på engelsk. ASK omfatter kort sagt alle tegn, hjelpemidler, teknikker og/eller strategier som brukes av individer som ikke har tilstrekkelig talespråk til å møte sine kommunikative behov (Ronski, Sevcik, Hyatt, & Cheslock, 2002, ref. i Steffensen, 2010).

I følge Tetzchner og Martinsen (2002), vil mennesker som har behov for ASK kunne deles inn i tre hovedgrupper ut fra hvilken funksjon den alternative kommunikasjonsformen skal utfylle: om de har behov for et *uttrykksmiddel*, behov for et *støttespråk* eller behov for et *alternativt språk*. Felles for gruppene er kjennetegnet på at de ikke begynner å snakke til vanlig tid eller har mistet taleferdighetene etter en skade tidlig i livet. Dette vil gjøre det vanskelig og forhindre kommunikasjon med andre mennesker. Forskjellene og grunnlaget for å skille mellom dem er varierende grad av språkforståelse, og ulike forutsetninger for å tilegne

seg bruk av og forståelse av tale i fremtiden. Jeg vil her beskrive disse gruppene nærmere (Tetzchner & Martinsen, 2002).

De som går under *uttrykksmiddelgruppen* opplever et stort misforhold mellom hva de kan forstå og hva de kan uttrykke muntlig. Dette kan skyldes dysartri eller anartri som er henholdsvis den medisinske betegnelsen for nedsatt evne til artikulasjon eller totalt fravær av evne til artikulasjon. Mennesker med dysartri og anartri vil ha nytte av hjelpemidler for ASK. Eksempler kan være mennesker med cerebral parese eller mennesker med som har alvorlig lærehemming eller språkvansker, for eksempel små barn med Downs syndrom (Tetzchner & Martinsen, 2002). De som går under denne gruppen har et varig behov for en alternativ måte å kunne uttrykke seg i kommunikasjon med et hovedsaklig talespråklig miljø. De med cerebral parese har som regel god talespråkforståelse, men har ofte vanskeligheter med det motoriske som påvirker de fleste av bevegelsene de gjør. Dette gjør grafisk kommunikasjon til det mest naturlige valget (Tetzchner & Martinsen, 2002).

ASK som *støttespråkgruppe* brukes enten i en begrenset periode for å støtte kommunikasjon som et skritt på veien til utvikling av tale (utviklingsgruppen). I denne gruppen finnes eksempelvis barn med Down syndrom som bruker tegn-til-tale eller barn som har sterkt forsinket språkutvikling (Tetzchner & Martinsen, 2002). *Støttespråk* brukes også som et støttende supplement for personer som bruker tale som hovedkommunikasjonsmiddel (situasjonsgruppen), men som kommer til kort i bestemte situasjoner. Situasjonsgruppen består av barn og voksne som allerede har lært seg å snakke, men som på grunn av artikulasjonsvansker opplever problemer med å gjøre seg forstått. Her blir det viktig å lære strategisk bruk av ASK for å fremme kommunikasjon (Tetzchner & Martinsen, 2002).

For den tredje gruppen er det behov for et fullt *språkalternativ* til talespråk, et eget morsmål i forhold til det talespråklige miljø de er omgitt av. Denne alternative kommunikasjonen vil bli språket de vil bruke deler av eller resten av livet. *Språkalternativgruppen* er kjennetegnet ved at de bruker lite eller ingen tale ved kommunikasjon. Herunder går blant annet mennesker med autisme og alvorlig lærehemming, døvblinde samt de med auditiv agnosi, språkdøvhet (Tetzchner & Martinsen, 2002).

3.4 Hjelpemidler

Det kommer frem av stortingsmeldingen nr. 23 *Språk bygger bruer* (Kunnskapsdepartementet, 2008) om hvor viktig det er med tidlig språkutvikling for å fremme barns sosiale, følelsesmessige og intellektuelle utvikling. Vignes (2007) viser til at majoriteten av mennesker lærer å snakke normalt, uten noen form for spesiell opplæring. Noen lærer å snakke mer eller mindre godt på grunn av spesiell opplæring, mens andre personer har liten eller ingen mulighet til å lære å snakke. Disse trenger å lære andre former for kommunikasjon. Tetzchner & Martinsen (2002) peker på at kommunikative evner kan komme til uttrykk i flere former, dvs. med ord, vokaliseringer og fysiske måter å uttrykke seg på. Men for barn som ikke utvikler kommunikasjonsferdighetene på en tilnærmet normal måte, oppstår det et mislighold mellom barnets evner og behovet for å uttrykke seg i forhold til miljøet. Kommunikasjon og valg av språk er svært personlig, og det samme gjelder også valget av hjelpemidler. Personlige preferanser og grad av tilrettelegging, tilpassing og oppfølging spiller en stor rolle for om hvordan bruker velger ut egne hjelpemidler (Tetzchner & Martinsen, 2002). Hjelpemidler blir definert som ”ting, utstyr eller produktsystem som blir brukt til å øke, opprettholde eller forbedre en persons fungering” (Cook og Polgar, 2008, ref. i Tetzchner et al., 2008). Ved å bruke kommunikasjonshjelpemidler kan brukeren legge frem ønsker, tanker og ideer, men også få hjelp til handlinger de ikke mestrer å utføre selv (Tetzchner et al., 2008). Jeg vil her beskrive noen typer hjelpemidler som brukes av mennesker med behov for ASK.

Blisstegn er en form for logografiske eller ideografiske skrifttegn. Det vil si skrifttegn som ikke er basert på bokstavsammensetninger. Dette gjør at det er ikke bokstaven, men ordet som blir den minste enheten i skriftspråket (Downing, 1973, ref. i Tetzchner & Martinsen, 2002). Det er i stor grad brukt av mennesker med funksjonshemminger som hindrer de i å snakke og som har problemer med å lese og skrive. Bliss kan benyttes som et grammatisk, nyansert språk, og dette menes å være verdifullt i forhold til barnas kognitiv funksjon og utvikling. Blissord bygges opp av ca. 120 blisstegn, og består av flere tusen ”standardiserte” ord. ”Blissystemet er uten tvil det mest avanserte grafiske systemet for mennesker som trenger alternativ kommunikasjon” (Tetzchner & Martinsen, 2002, s. 14). Dette innebærer da behov for grundig opplæring både for bruker selv og for nærpersoner. Brukere av blisstegn

har som regel god språk- og taleforståelse, men mangler gjerne deler av eller helt evnen til å snakke (Tetzchner og Martinsen, 2002).

Piktogrammer er billedlige ord. Disse består av stiliserte tegninger og de danner hvite silhuetter på svart bakgrunn. Teksten står alltid skrevet i hvit skrift over selve tegningen. Per 2002 finnes det omtrent 1200 piktogrammer (Tetzchner & Martinsen, 2002). I forhold til blisstegn er ikke piktogrammer så komplekse. Både fagfolk og foreldre synes de er enkle å forstå, og har vært raske med å ta de i bruk. I forhold til blisstegn er de derimot mindre anvendbare og fleksible. Siden ordforrådet også er mindre, og de ikke slik som blisstegn er beregnet på å bli kombinert til nye ord, brukes de gjerne av barn og voksne med store lærevansker (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Dagtavler er en måte for en bruker å planlegge og tilrettelegge sin egen dag på. Tavlene består av bilder eller piktogrammer som bruker kan benytte gjennom dagen (Tetzchner & Martinsen, 2002). Disse har jeg selv sett og lært bruken av når jeg har vært ute i miljøpraksis. I denne praksisen jobbet jeg i et bofellesskap der samtlige beboere er psykisk utviklingshemmet og er autister. Autismeforeningen i Norge beskriver autisme som en utviklingsforstyrrelse som særlig påvirker kommunikasjon og evnen til sosialt samspill (<http://www.autismeforeningen.no/generelt/hva-er-autisme>, 2011). For de beboerne jeg jobbet for viste det seg at dagtavlen kunne være en trygghet i form av at de selv kunne forutse hva som skulle skje når den aktiviteten de holdt på med var ferdig.

Øyepeking benyttes av de brukerne som ikke har tilstrekkelig kontroll på kroppen eller hodet for å peke. Et slikt kommunikasjonsverktøy er en tavle som tas i bruk ved formidlinger eller samtaler, og er spesielt tilpasset hver enkelt bruker. Hvis ordforrådet er for dårlig på selve tavlen, vil peking på mennesker, steder og objekter kunne være en del av en ekstra kommunikasjonsstrategi. På denne måten vil brukeren noen ganger også kunne uttrykke seg raskere enn ved å finne frem til den en vil si på tavlen. Alt etter hvor komplisert tavlen er kan brukeren få lagt frem alt fra enkle, kategoriserte samtaler til mer kompliserte, oppbygde samtaler med plass for detaljer (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Nyere kommunikasjonshjelpemidler er som regel datateknologiske innretninger (Tetzchner & Martinsen, 2002). Siden datamaskiner stadig har blitt billigere, raskere og mer anvendelig for brukere som kan ha nytte av disse, er disse blitt en stadig større del av hverdagen for disse

brukerne. Det er blitt lansert en rekke programmer som muliggjør for blant annet de med bevegelseshemninger og eventuelt kommunikasjonsvansker mange gjøremål som de tidligere måtte få hjelp til av andre. Aktiviteter som å skrive selv og kommunisere med venner på internett er nå tilgjengelig for mange (Tetzchner & Martinsen, 2002). Datateknologi gir de barna som er mest bevegelseshemmet muligheten til å skrive selvstendig, noe som tidligere har vært svært vanskelig. Et skriveprogram kan styres ved hjelp av hender, hodet, ved suging eller blåsing (Tetzchner et al., 2008). Mitt familiemedlem kan i dag bruke datamaskin til både underholdning, mobilbruk, kjøring av rullestol og omgivelseskontroll. Omgivelseskontroll er styring av lys, musikk, datamaskin, TV, åpning av dører og vinduer og så videre (Tetzchner et al., 2008). Dette har han lært seg å styre ved hjelp av to nakkebrytere han trykker på og en spesiell dataskjerm han ser på. Denne dataskjermen er et flerprogramsystem som gjør at han kan bruke dataprogram ut i fra hvilke aktiviteter han ønsker å gjennomføre.

4.0 DRØFTING

Jeg vil nå gå nærmere inn på litterære kilder jeg har tatt utgangspunkt i, og jeg vil videre drøfte og belyse funn jeg har gjort opp mot problemstillingen jeg har tatt utgangspunkt i.

4.1 Forhold som påvirker kommunikasjon mellom bruker med reduserte verbale ferdigheter og nærpersoner.

4.1.1 Samspill

”En viktig betingelse for å kunne utøve en aktiv selvbestemmelse ligger ikke bare i en viss kognitiv funksjonsevne, men også i at man evner å kommunisere sine ønsker i forhold til sine omgivelser.” (Christensen og Nilssen, 2006, s. 136)

For mennesker med reduserte kommunikative og/eller kognitive evner som bor i bofellesskap eller på institusjon finnes det en grunnleggende problematikk. Den er knyttet til et felles menings- eller forståelsesgrunnlag mellom tjenesteyter og tjenestemottaker. Dette gjelder spesielt for de som har liten evne til å ta egne beslutninger. (Christensen og Nilssen, 2006). For å belyse dette viser jeg til det Lorentzen (2005) legger frem i en undersøkelse utført på 1960-tallet. Her hadde fagpersoner som jobbet med døvblinde lagt vekt på to aspekter ved kommunikasjon, oversiktighet og forutsigbarhet. Tanken bak var å verne denne

brukergruppen for en opplevelse av kaos og uoversiktighet. Dette løste de med å utvikle praktiske hjelpemidler som dagtavler og uketavler. Siden brukergruppen baserte det meste av sine sanseinntrykk på den taktile sansen (berøringssans), ble informasjon om aktiviteter og gjøremål gjort konkret og håndfast. Det ble utviklet et system med noe kalt referanseobjekter. På denne måten bidro faggruppen utvilsomt til å gi de døvblinde en større følelse av oversiktighet og forutsigbarhet. På den andre siden erkjente fagmiljøet etter hvert at disse systemene ikke bidro til så mye kommunikasjon (Lorentzen, 2005). Det hadde oppstått en fare for at man ikke hadde samspill mellom brukergruppen og fagarbeiderne. Fagpersoner opplevde at systemene som opprinnelig var ment som et kommunikasjonshjelpemiddel mer kunne ses på som noe som styrte vedkommendes handlinger og atferd (Souriau 1999; Lorentzen 2001, ref. i Lorentzen, 2005).

Lorentzen (2009) hevder at samspill og kommunikasjon må stå sammen og dypest sett må ses som betingelser i tilværelsen som har personlig utvikling og psykisk fungering som mål. Mennesker med utviklingshemming har samme sosiale og relasjonelle behov som alle andre mennesker. For å få mulighet til en positiv utvikling er det avhengig av at de rundt gir god omsorg og legger til rette for mulighet for deltakelse i samspill, kommunikasjon og aktiviteter. Har man ikke følelsesmessig nær kontakt med andre mennesker, vil ikke forholdene ligge til rette for at dette skal kunne skje. Tidlig ervervet eller medfødt funksjonshemning kan være sansemessige forstyrrelser, motoriske problemer eller hjerneorganiske anomalier (uregelmessigheter) (Lorentzen, 2009). Dette begrenser naturlig form for kommunikasjon. Det vil derimot nødvendigvis ikke endre behovet deres for å inngå i samspill og kommunikasjon, men gjør noe med forutsetningene deres før å gjøre det. Lorentzen (2009) mener også at faglig metodikk kan være en del av samhandlingen, men at den ikke skal være dominere og være styrende. Hvis dette derimot skjer, vil kommunikasjon miste spontaniteten og det naturlige i den opplevde situasjonen, og vil da miste mye av sitt formål på grunn av planlegging og forberedelser.

Spriket mellom det vi uttrykker verbalt med ord og det vi uttrykker nonverbalt vil være viktig for enhver relasjonsdannelse. Av de som er avhengige av å bruke alternative kommunikasjonsformer vil de fleste selv ha en begrenset språkforståelse. For å kompensere for dette, har de ofte blitt flinke til å uttrykke seg nonverbalt. Med en slik evne er de også dyktige til å lese kroppsspråket til andre. Her er samspill basert på ekte følelser og respekt for den andre viktig. Dette vil for alle nærpå personer være viktig å tenke på (Eide, T. & Eide, H.,

2004). Ut i fra min erfaring privat sammen med mitt familiemedlem og som vernepleierstudent sammen med brukere har jeg sett at dette kan stemme, og jeg har selv måttet passe på hvordan jeg uttrykker meg nonverbalt når jeg sender eller mottar et budskap verbalt.

Foreldre og andre nærpersoner kan synes at det er vanskelig med å etablere meningsfull kontakt og kommunikasjon med alvorlig funksjonshemmede barn, men ved å prøve sitt beste finner de ut av gode måter etter hvert (Lorentzen, 2009). Foreldre er pragmatiske med hensyn til kommunikasjonsform i tillegg til å være naturlig innstilt på å skape mening i samspill og kontaktetablering. Dette er noe av foreldre sin naturlige beredskap i møte med sitt eget barn (Lorentzen, 2009). Ved å gi uttrykk for at man oppfatter og ser hva den andre er opptatt av, vil dette virke både bekreftende og regulerende. Dette gjelder både for barn og for andre som ligger på et tilsvarende kognitivt nivå, men også for personer med velutviklede kognitive evner (Eide, T. & Eide, H., 2004). Men ikke alle foreldre er villige eller er i stand til å innstille seg på barnets følelser og behov. Det vanlige her vil være ulike grader av og form for misavstemming (Eide, T. & Eide, H., 2004). Dette kan skje ved upresis avstemming, at foreldre feiltolker barns uttrykk, eller ved selektiv avstemming der man bevisst eller ubevisst ønsker å påvirke barnet. Ved selektiv avstemming vil en kun forholde seg til en del av barnets følelser. Misavstemming kan også gjøres av hjelpere. Hjelpere kan ved bruk av selektiv avstemming prøve å dempe eller forsterke enkelte sider ved en brukers følelsesmessige intensitet. For barnet eller bruker vil dette uansett hvem som benytter misavstemming kunne skape usikkerhet og frustrasjon, og kommunikasjonen vil kunne bli preget av dette og ikke utvikle seg i ønsket retning (Eide, T. & Eide, H., 2004).

4.1.2 Tilrettelegging

Det å ha kontakt med jevnaldrede er viktig for de fleste. Dette er noe barn ofte trekker frem (Tøssebro & Ytterhus, 2006). En barnehage skal kunne gi mulighet for lek og samvær med andre barn (Tetzchner et al., 2008). For barn med kommunikative vansker og/eller funksjonshemming vil det å få mulighet til å være i samvær med andre likesinnede kunne fremstå viktig på samme måte som det er for alle barn. Fra barnehagealder vil kombinasjonen av det å være åpen og å ha interesse for hverandre på den ene siden, og vise krav til ”kvalifisering” på den andre siden vil skille seg ut som noe svært viktig. Når man er i

barnehagealder vil det å være åpen for lek og samvær med andre være lettere enn når man blir eldre. Samværet søkes med de som er til stede rundt en. Det å være lekbar viser seg også å være viktig (Tøssebro & Ytterhus, 2006). Med å vise seg lekbar signaliserer barn en tydelig vilje til å ønske samvær. Kopp mfl. (1992, ref. i Tøssebro & Ytterhus, 2006) legger frem et argument for at spesielle barn i førskolealder ofte sender ut signaler som i praksis gjør at andre barn føler seg støtt vekk mer enn omvendt. Som regel kan dette være fordi barn med utviklingshemming og/eller funksjonshemming ikke har ervervet de vanlige kodene barn sender ut gjennom lek og samvær. Barn flest i denne aldersgruppen driver altså ikke med aktiv avvisning. Gjennom å bruke denne styrken til barna tidlig kan en gjøre det lettere for samvær for barn med språk- og lærevansker, barn med funksjonshemninger og andre barn. Dette gjør en lettest ved å legge opp til felles aktiviteter. Når barn med og uten slike vansker tilbringer mer tid sammen både i strukturerte og ustrukturerte sammenhenger, vil det kunne føles mer naturlig å være lekekamerater. Over et lengre tidsrom kan dette igjen føre til at barn knytter bånd og ønsker å være sammen i flere settinger enn bare ved lek i en barnehage. På denne måten vil barn som har kommunikative vansker kunne få økt lyst til nettopp å kommunisere, og det kan da skje også på deres tilrettelagte betingelser (Tetzchner et al., 2008). De barn som får ha med seg funksjonshemmete eller utviklingshemmete barn i en gruppe, kan få med seg en positiv ballast som nyttig erfaring og kunnskap. Dette vil sannsynligvis føre til toleranse og forståelse for mennesker med ulike vansker senere i livet. Når jevnaldrede ser at de som kanskje skiller seg ut er spennende å være sammen med og leke med, vil dette kunne være med på dannelsen av et vennskap. For de som har utviklings- og/eller funksjonshemming vil samvær med andre i ung alder kunne styrke selvtillit, og bruk av kommunikasjon vil bli lettere og mer naturlig for de (Tetzchner et al., 2008). Ut i fra min erfaring som venn og familiemedlem til en med psykisk utviklingshemming og funksjonshemming, ser jeg at den tiden han dannet flest vennskap var i nettopp barnehage- og barneskolealder. Dette er jo ikke representativt for andre eller for en gruppe, men jeg nevner dette som et eksempel. I følge (Tetzchner et al., 2008) vil det for voksne som jobber med slike grupperinger av barn stilles noe ekstra krav til valg av aktiviteter, og på hvilken måte de forholder seg til barn som er annerledes. Å være inkluderende, vise respekt og bruk av holdninger er noe de andre fort plukker opp, så dette er en veldig viktig byggestein.

Hvis man ikke får hjelp til tilrettelegging kan det tenkes at man vil føle seg undertrykt og mindreverdig overfor andre. I tillegg er det en viss fare for stigmatisering av en liten brukergruppe som dette. Det finnes flere positive sideeffekter ved god tilrettelegging. Det rent

sosiale er sentralt, men det å uttrykke seg og si sin mening er noe alle har rett til. Skiller man seg ut i fra det vanlige, er det å ha et godt oppbygd apparat rundt seg viktig. Tetzchner et al. (2008) mener at hvis hjelpemidler skal kunne fungere så godt som mulig, må de være tilpasset mot funksjoner som skal dekkes, situasjoner de skal brukes i og i forhold til bruker. Lorentzen (2009) peker på at dette blir svært synlig innenfor kommunikasjon siden alle kommuniserer i det daglige liv på den måten som faller lettest og er mest naturlig. For brukergruppen som benytter hjelpemidler for å fremme kommunikasjon er dette et naturlig valg, og ved tilrettelegging og inkludering vil det kunne skape trygghet, stabilitet og en mestringsfølelse (Lorentzen, 2009).

Involvering av spesialpedagog ses på som svært viktig for i det sosiale livet å kunne tilrettelegge for best mulig framtidig fungering. Fagpersoners viktige oppgave her blir å avklare forutsetninger for å redusere kommunikasjonsvansker mest mulig. Til tross for diagnose og syndrom vil det være viktig å legge til rette for bedret kommunikasjon og språklighet (Lorentzen, 2009).

4.1.3 Kroppsspråk

Innenfor nonverbal kommunikasjon finnes det flere måter å uttrykke seg på. Kroppsspråk er noe alle mennesker benytter seg av, enten det er bevisst eller ubevisst. Dette gjøres for å tydeliggjøre budskapet en sender ut (Kvalbein, 2000). Eksempler kan være kroppsholdning og stilling, blikkontakt, ansiktsuttrykk og gestetikk.

KROPPSHOLDNING OG STILLING: I samtalesituasjoner kan man for eksempel sitte henvendt mot den eller de man snakker med. Man kan også henge i stolen eller stå vendt vekk fra sine samtalepartnere (Eide, T. & Eide, H., 2004). Kroppsholdningen vår er regulert av anatomi. Derfor vil alle mennesker være forskjellig (Wallin Weihe, 1997). For mennesker med lærehemming og autisme har det å kunne mestre evnen til å sitte stille vært av betydning når det gjelder bruk av alternativ kommunikasjon og kommunikasjonshjelpemidler. Ved å sitte stille eller være i ro når kommunikasjon pågår, vil samtalen kunne foregå mer naturlig. Det vil også kunne føre til at brukeren her får et større fokus på kommunikasjonsdelen, og ikke blir opptatt av andre ting som opptar han. Slik vil lærekurven kunne øke parallelt med et større fokus (Tetzchner & Martinsen, 2002). Hos barn som har motoriske vansker, er det blitt lagt vekt på forberedende motorisk trening. Herunder faller barn med for eksempel cerebral parese. For å kunne bruke et kommunikasjonshjelpemiddel vil det være nødvendig med visse

motoriske ferdigheter. Som oftest vil en her se på hvilke deler av kroppen brukeren her behersker best (Tetzchner & Martinsen, 2002). En må her derimot skille mellom språk og motorikk. Å øve seg i bruk av motoriske ferdigheter for å bruke hjelpemidler bør foregå parallelt, men adskilt fra opplæring i å bruke hjelpemidler kommunikativt. Dette kan oppnås ved at bruker får holde på med leker, spill eller andre aktiviteter som utnytter de samme bevegelsene (von Tetzchner & Martinsen, 2002). På denne måten vil treningen kunne bli mer lystbetont og læringskurven vil kunne øke parallelt med trivselen.

BLIKKONTAKT: Hvis øynene ikke er rettet mot den en kommuniserer eller snakker med, vil den andre kunne føle seg oversett. Blikket sier noe om hva vi uttrykker og hvem vi er (Eide, T. & Eide, H., 2004). For mange mennesker med autisme, som deles inn i *språkalternativgruppen*, vil i mange behandlingsopplegg etablering av blikkontakt stå sentralt i samspillsituasjoner. Her vil en økning i forekomst av øyekontakt ofte være et tiltaksmål som går foran igangsetting av språktiltak. Bakgrunnen for dette er at manglende bruk av øyekontakt blir sett på som et symptom på kontaktvansker. Imidlertid finnes det ingen støtte for antakelsen om at etablering av blikkontakt er en nødvendig forutsetning for å lære språk (Tetzchner & Martinsen, 2002). Ut fra min arbeidserfaring med autister kan de gjerne være like glad i blikkontakt som alle andre, men ikke hvis det går over til direkte stirring. Dette er nok sannsynligvis noe de færreste føler seg komfortabel med. Men også barn i *uttrykksgruppen* har fått opplæring i bruk av blikkontakt. De startet med å først rette blikket mot objekter i sine omgivelser før de begynte med trening av grafiske tegnsystemer (Tetzchner & Martinsen, 2002).

ANSIKTSUTTRYKK: Å observere ansiktsuttrykk er viktig for å få informasjon om den andres følelser og reaksjoner som ellers er vanskelig å få tak i. Hvis man hos en bruker møter et ansikt med tårer i øynene eller et rødt ansikt med sammenbitte tenner forstår nærpersoner at noe er galt. Møter man derimot et smil og strålende øyner, vil det lettere kunne smitte over positivt på den som møter brukeren (Eide, T. & Eide, H., 2004). Studier av barn som er født døve og blinde, viser at selv uten sosial læring både ler, smiler og gråter de på måter som ligner oppførselen hos de med et normalt utviklet sanseapparat (Kvalbein, 2000). Det er som nærperson viktig å være bevisst på seg selv i en kommunikasjonssituasjon. Siden brukere man møter kan være vant til å møte avvisning hos de rundt seg selv, vil de ha blitt flinke til å se etter tegn for nettopp dette. Derfor vil det å være tydelig og bekreftende spille en viktig rolle i en samhandlingssituasjon (Eide, T. & Eide, H., 2004).

GESTETIKK: Gestetikk omfatter både det som kalles gestikulering og gester. Gestikulering er armbevegelser med kommunikativt innhold mens gester er konvensjonaliserte bevegelser med hode, armer og hender (Øyslebø, 1988, ref. i Wallin Weihe, 1997). Det er viktig at også denne kroppsbruken blir oppfattet riktig, og at man bruker den rett i forhold til den situasjonen en befinner seg i. Det vil kunne bli store konsekvenser av feiltolkning. Hvis en pasient gjør det motsatte av det han/hun blir instruert til av en sykepleier, kan det i verste fall oppstå livstruende situasjoner (Wallin Weihe, 1997). Farlige situasjoner kan også oppstå hvis en som ikke behersker nyanser i, og fullt ut forstår slik kroppsbruk, gjør noe som ikke var meningen. Et eksempel her kan være en mann med reduserte kognitive og kommunikative evner. Hvis en kvinne som jobber med denne personen vifter vekk hånden for å meddele at skålen hun får servert skal settes på bordet, kan dette bli misforstått. Istedenfor å sette den fra seg som var meningen, kan resultatet bli at den blir kastet og skader kan oppstå.

4.1.4 Opplæring og omgivelser

Brukere som jobber med opplæring av bruk i alternative kommunikasjonsystemer, tilbringer lite tid i opplæringssituasjoner i forhold til tiden de tilbringer i sitt vanlige miljø. Dette bør kompenseres ved å bruke kommunikasjonsferdigheter i det daglige liv (Tetzchner & Martinsen, 2002). Dette blir tatt hensyn til i barnehage, skole og andre opplæringssituasjoner, men lite ellers. Grunnen kan være at nærpersoner mangler kompetanse på bruk av den alternative kommunikasjonsformen som er aktuell, og ikke tilpasser seg personen som har kommunikasjonsvansker. Problemet som da vil oppstå er toveis. På den ene siden vil nærpersonen snakke til en bruker med kommunikasjonsvansker og det vil oppstå noe som kan kalles kommunikatív enveiskjøring. På den andre siden vil kommunikasjonsbruken som bruker har tatt initiativ til bli stoppet på grunn av nærpersonens manglende kompetanse (Tetzchner & Martinsen, 2002). Holdningene som ligger befestet i de pedagogiske miljøene vil kunne dras med og påvirke den alternative kommunikasjonsbruken i hjemmene (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Det er sentralt at de som skal bruke hjelpemidler får god faglig opplæring. Men også nærpersoner i omgivelsene trenger å vite hvordan hjelpemidlet skal brukes. Det er også viktig at de vet hvordan de selv skal reparere det, eller sende det til service hvis det blir ødelagt eller

får feil (Tetzchner et al., 2008). Brukere av en alternativ kommunikasjonsform blir ikke flinke nok til å beherske dette hvis ikke familien og andre nærpersoner ikke forstår bruken selv og støtter utviklingen av den (Tetzchner & Martinsen, 2002). Hvis mennesker i omgivelsene føler seg usikre på bruken av og fungeringen av hjelpemidler, vil dette kunne være en grunn til at hjelpemidler ikke tas i bruk (Tetzchner et al., 2008). Nærpersoner trenger grundig opplæring i bruk av hjelpemidlet. Det mest effektive er om fagpersonene som driver med opplæring kommer hjem til familien eller der bruker bor. Fordelen er at familien eller andre nærpersoner føler seg mer på hjemmebane. På denne måten vil det være lettere å stille spørsmål enn når man er på en fagperson sitt kontor der man har fått en fastsatt tid til spørsmål og hjelp. Firma som leverer hjelpemidler har også ansvar for å gi skriftlige veiledninger, informasjon og hjelpe til med tilpasninger hvis dette viser seg nødvendig. Gleden for både bruker og nærpersoner blir stor hvis hjelpemiddelet fungerer tilfredsstillende, og brukeren ved hjelp av dette får kommunisere så godt som mulig (Tetzchner et al., 2008).

4.1.5 Utfordringer knyttet til opplæring

Når man er i startfasen av opplæring er det ofte nødvendig å gi bruker mye hjelp. Hjelpen kan være av helt nødvendig art, men kan samtidig representere et problem (Tetzchner & Martinsen, 2002). Nærpersoner eller andre hjelpere gjør ting fordi det tar for lang tid når barnet selv skal gjøre det, eller fordi at barnet skal få slippe strevet som kreves for å gjennomføre en oppgave (Tetzchner et al., 2008). Hvis barn alltid får hjelp til å utføre ting de selv kunne klart, kan barnet etter hvert redusere sin egen selvstendighet eller initiativ. På denne måten vil de lære seg å vente på å få hjelp ved at andre tar initiativ (Tetzchner et al., 2008). Dette kan kalles for lært hjelpeløshet eller passivitet (Tetzchner & Martinsen, 2002). Ved at nærpersoner og fagfolk legger til rette forholdene slik at barnet kan klare mer selv, vil de kunne fremme initiativet slik at barnet selv ønsker å prøve. Dette vil også bidra til at barnet får mer tro på seg selv (Tetzchner et al., 2008). For brukere som jobber med tidlig språkopplæring vil ikke utfordringen ligge i eventuell fysisk hjelp, siden det er noe de i varierende grad vil trenge resten av livet. Det viktige er om bruker får sagt det han vil (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Ved å se på de tre hovedgruppene som er beskrevet i pkt. 3.4 vil en kunne finne at avhengigheten som er knyttet til språkopplæringen henger i større eller mindre grad sammen med lært passivitet og avhengighet av andre i alle gruppene (Tetzchner & Martinsen, 2002).

For *uttrykksmiddelgruppen* vil det å ha vært avhengig av andre til å uttrykke seg tidligere ha etablert vaner og en bestemt kommunikasjonsmåte som fagfolk kan ha vansker med å snu ved å tilby et nytt uttrykksmiddel. For brukere som hører til *støttespråkgruppen* eller *språkalternativgruppen* er det ikke uvanlig at de som har hatt sen språkutvikling henvender seg til nærperso­ner når nye mennesker snakker til de. Hos autistiske barn som ikke snakker, kan forekomsten av kommunikasjons­tilfeller være svært lav i forhold til andre barn (Tetzchner & Martinsen, 2002). Opplæringen kan bidra til å forsterke et barns avhengighet, selv om dette ikke var tiltenkt fra den som legger til rette (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Det vil være viktig å huske på at kommunikasjon ved bruk av hjelpemidler alltid tar lengre tid enn hvis deltakerne kan snakke. Dette vil spesielt gjøre seg gjeldende hvis en bruker ønsker å formidle noe som går utenom vanlige tema eller rutiner. Derfor er det viktig å gi de som bruker hjulpet kommunikasjon god nok tid til å få uttrykke seg. På denne måten vil bruker få bedre kontroll over samtalen og føle seg mer likeverdig (Tetzchner & Martinsen, 2002). En annen utfordring som kan dukke opp er at det som blir lært i en opplæringssituasjon ikke overføres til andre situasjoner. Dette vil være diskriminering. Målet til brukeren vil være det motsatte, generalisering (Tetzchner & Martinsen, 2002). Et slikt problem rammer mange, også når det er blitt lagt stor vekt på denne overføringen. Det kan skje at problemene ved overføring av læring til nye situasjoner blir linket opp mot at opplæring tar lang tid. Det blir da naturlig at kommunikasjonsopplæring og situasjoner som det blir trent på vil være nyttig for brukeren, slik at effekten av læringen kan bli størst mulig (Tetzchner & Martinsen, 2002).

En naturlig del av opplæringen er å lære foreldre opp i barnets kommunikasjonssystem. Ofte blir dette gjort for lite eller for mye (Tetzchner & Martinsen, 2002). Fagfolk legger noen ganger frem argumentet med å spare foreldre det bryet det er å sette seg grundig inn i brukers kommunikasjonssystem. Fagfolkene ønsker å begynne opplæringen i barnehage og skole, for deretter å bringe den alternative kommunikasjonen hjem etter vellykket opplæring. Foreldrene blir på denne måten ”beskyttet” mot å kunne kommunisere med egne barn på egen måte. På denne måten vil bruker og foreldre gli fra hverandre istedenfor å komme nærmere et felles mål (Tetzchner & Martinsen, 2002). Sett fra den andre siden finnes det mange foreldre som har mange opplæringskurs og lærer seg grundig det systemet som skal benyttes. Da kan det føles som en skuffelse hvis barnet ikke klarer å henge med på den progresjonen foreldrene har hatt (Tetzchner & Martinsen, 2002).

5.0 KONKLUSJON OG AVSLUTNING

I denne oppgaven er problemstillingen:

”Hvordan kan kommunikasjonshjelpemidler fremme kommunikasjon mellom bruker med reduserte verbale ferdigheter og nærpersoner”.

Hjelpemidler for kommunikasjon er et viktig supplement for mennesker som ikke har mulighet til å snakke eller uttrykke seg på vanlig måte. På denne måten kan de få ta del i viktige deler av livet. Å ha det sosialt, mulighet til å formidle det en selv tenker og ønsker, og å føle at en rekker frem til andre er noe som er sentralt for alle mennesker. Dette vil kunne gi en følelse av selvbestemmelse. Hva man føler og tenker er vanskelig for andre å tolke, og det vil merkes ekstra godt for de som mangler et redskap for å uttrykke seg. Noen vil kunne ta det for gitt at den vanligste måten å kommunisere på, tale, er tilstrekkelig for å kunne nå inn til bruker. Hvis bruker ikke gir respons eller tar initiativ selv, trenger ikke det bety det samme som at bruker er enig. Det er bare vanskelig å få lagt frem sitt budskap uten den støtten bruker trenger. Kommunikasjon foregår ikke bare verbalt. Også måten som nærpersoner og andre uttrykker seg på nonverbalt kan spille inn på samspillet. Bevisst eller ubevisst er det fare for at kommunikasjonspartneren uttrykker noe annet enn det brukeren ser, og dette er noe en bør unngå. Det viktig at bruker får bruke hjelpemidler i alle situasjoner der det er naturlig for å kunne føle seg likeverdig. Ved å sørge for god tilrettelegging vil brukere allerede som barn kunne få ta del i sosiale relasjoner med andre. Hvis man som barn klarer å anskaffe seg anlegg for relasjonsdannelse, vil det være lettere å kunne følge dette opp senere i livet. I en hverdag da stadig flere hjelpemidler blir utviklet og tilrettelagt etter brukeres individuelle behov bør man ha god kjennskap til bruk av hjelpemidler som er aktuelle. Bruker selv og nærpersoner rundt vil ved hjelp av dyktige fagpersoner få muligheten til dette. Opplæring av alle involverte parter er essensielt for at bruker skal kunne få mulighet til å samhandle med andre mennesker. Denne muligheten er ikke selvskreven. Ved å ikke ha god nok kjennskap til bruker selv og alternative kommunikasjonsformer vil ikke nærpersoner og andre rekke frem til brukeren. Det finnes også utfordringer i forbindelse med opplæring. For mye hjelp kan føre til at bruker legger vekk egen evne til initiativ og gjør seg avhengig av andre i stor grad. Ved å vise tålmodighet og engasjement på riktig måte kan dette snus slik at bruker selv velger å ta

initiativ. Det viktige er at bruker skal få tro på seg selv. Og ved bruk av tilpassete kommunikasjons hjelpemidler vil det være en god mulighet for akkurat det.

Som vernepleier vil jeg tro muligheten for å jobbe med brukere avhengige av kommunikasjons hjelpemidler er høy. Hvis nærpersoner i omgivelsene rundt bruker behersker en slik kommunikasjonsform, vil det være en styrke for å fremme gode relasjoner. Om en bruker trenger hjelp i form av hjelpemidler eller personer rundt seg for å klare dette, er det viktig å ta hensyn til. Dette må skje på brukers egne premisser. Jeg mener at muligheten for å uttrykke egne meninger er en menneskerett som gjelder alle. Utfordringen på veien vil kunne være om andre ser det fra brukeren sitt ståsted. Hvis det skjer, vil hjelpemidlene sammen med bruker og nærpersoner sammen legge til rette for god kommunikasjon mellom to likeverdige mennesker.

6.0 LITTERATURLISTE

Autismeforeningen i Norge (2011). <http://www.autismeforeningen.no/generelt/hva-er-autisme>

Christensen, K., & Nilssen, E. (2006). *Omsorg for de annerledes svake – Et overvåket hverdagsliv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Dalland, O. (2007). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Eide, T & Eide, H. (2004). *Kommunikasjon i praksis - relasjoner, samspill og etikk i sosialfaglig arbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Jacobsen, D. I. (2003). *Forståelse, beskrivelse og forklaring – Innføring i samfunnsvitenskapelig metode for helse- og sosialfagene*. Kristiansand S.: Høyskoleforlaget AS.

Kvalbein, A. (2000). *God kontakt – Praktisk kommunikasjonslære*. Kristiansand S.: IJ-forlaget.

Linde, S. & Nordlund, I. (2006). *Innføring i profesjonelt miljøarbeid – Systematikk, kvalitet og dokumentasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lorentzen, P. (2005). *Fra tilskuer til deltaker – Samhandling og kommunikasjon med voksne utviklingshemmede*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lorentzen, P. (2009). *Kommunikasjon med uvanlige barn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Steffensen, R. K. C. (2010). *Det blir bliss! En kvalitativ undersøkelse av noen foreldres erfaringer med valg og bruk av bliss som alternativ og supplerende kommunikasjon*. Akademisk avhandling, Universitetet i Oslo, Oslo.

St.meld. nr. 23 (2008). *Språk bygger broer - Språkstimulering og språkopplæring for barn, unge og voksne*. Det Kongelige Kunnskapsdepartement.

Tøssebro, J., & Ytterhus, B. (red.) (2006). *Funksjonshemmete barn i skole og familie – Inkluderingsideal og hverdagspraksis*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Vignes, T. (2007). *Kommunikasjon for mennesker med språkvansker: Valg av alternative responsformer*. Akademisk avhandling, Høgskulen i Akershus.

Tetzchner, S., & Martinsen, H. (2002). *Alternativ og supplerende kommunikasjon – en innføring i tegnspråkopplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Tetzchner, S., Hesselberg, F., & Schiørbeck, H. (red.) (2008). *Habilitering – Tverrfaglig arbeid for mennesker med utviklingsmessige funksjonshemninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Wallin-Weihe, H.-J. (1997). *Relasjonsarbeid og kommunikasjon*. Tano Aschehoug.

7.0 VEDLEGG 1

	Søkeord	Idunn.no	Norart	JSTOR	Academic Search Premier
Nr 1	Alternativ supplerende kommunikasjon	0	0		
Nr 2	Alternativ kommunikasjon	1	4		
Nr 3	Kommunikasjonshjelpemidler	0	5		
Nr 4	Kommunikasjon	16	1008		
Nr 5	Tilrettelegging	7	86		
Nr 6	Samhandling	6	167		
Nr 7	Relasjon	10	59		
Nr 8	Nærpersoner	0	0		
Nr 9	Omsorgspersoner	0	8		
Nr 10	Autisme	3	159		
Nr 11	Cerebral parese	0	54		
Nr 12	Multifunksjonshemming	0	5		
Nr 13	Multifunksjonshemning	0	7		
Nr 14	ASK	7	107		
Nr 15	Nr 4 og 6	0	0		
Nr 16	Communication aids			5878	169
Nr 17	Augmentative Alternative Communication			41	531
Nr 18	Supplementary communication			3227	1
Nr 19	Autism			1086	7688
Nr 20	Cerebral palsy			581	1789
Nr 21	Nr 16 eller 17 eller 18			8809	170
Nr 22	16 eller 17 eller 18 og 19			86	169
Nr 23	16 eller 17 eller 18 og 20			56	198
Nr 24	17 eller 18 og 16			335	

Alle søk jeg har gjennomført har jeg satt opp tidsrom januar 1996 til januar 2011 for å få et utvalg som vil være faglig oppdatert i dag. Jeg har avgrenset søket til artikler i fulltekst.